

5. Миколај Реј (Mikołaj Rej z Nagłowic, 1505–1569)

Биографија

М. Реја дуго су називали „оцем пољске књижевности“ – због чињенице да је програмски писао на матерњем језику као и због друштвене позиције писца за коју се изборио.

Данашња наука о пољској књижевности ту титулу могла би да додели многим његовим претходницима, али чињеница је да је Реј **прва маркантна појава у пољској књижевности**, „први међу великима“.

У питању је оригинална личност, самоук, који је волео да оставља утисак простог човека из народа, чији је хумор груб, раблеовски.

Подаци о животу М. Реја углавном се црпу из биографије *Żywot i sprawy rościwego ślachcica polskiego Mikołaja Reja z Nagłowic...* (1568, *Живот и прилике честитог племића пољског Миколаја Реја из Нагловица...*), потписане именом Анджеја Тшећеског. Данас се углавном сматра да је у питању мистификација, тј. да је реч о аутобиографији. Из те биографије видимо весељака који воли забаве и гозбе, али и човека свесног припадности свом (племићком) сталежу, патриоту.

Шта се неспорно зна о Миколају Реју?

Родио се 1506. у Журавну у имућној племићкој породици. Добио је нерегуларно образовање: по две године учио је у Скалбимјежу и Лавову, а 1518. уписан је на Краковску академију, премда није показао нарочиту прилежност. Младост је провео на

селу бавећи се ловом и риболовом, уживајући у природи. 1525. послат је на великашки двор Анджеја Тенчињског. Ово је био преломан моменат: на двору је стицао основе понашања у високом друштву, учио књижевност, стилистику, правопис. Постао је с временом секретар Тенчињског. После очеве смрти вратио се да преузме имање и није остварио планове за неко озбиљније образовање.

У свом јавном и књижевном раду – свесно градећи лик простог човека којем нису страни вулгарни изрази – истакао се као предводник „домаће“, националне струје пољске ренесансе.

1531. оженио се богатом племићком ћерком и женидбом стекао знатно имање. Између 1541. и 1548. прешао је у лутеранство, а касније у калвинизам и започео интензивну активност на ширењу протестантизма. Учествовао је на калвинистичким синодима, организовао „зборове“ и школе на својим поседима, протеривао католички клер. С Католичком црквом водио је судске спорове око поседа. Учествовао је у свим сталешким скупштинама шљахте (сејмики, сејмови) и то сматрао својим дугом према држави. Више пута учествовао је као посланик различитих земаљских скупштина у великом сејму.

Подржавао је шљахтински покрет тзв. егзекуције права (ограничавање права великаша, реформе судства, фискалног уређења, војске). Одржавао је блиске контакте с дворовима Зигмунта I и Зигмунта II Августа. Захваљујући добрим односима с краљем Зигмунтом I добио је привилегију да оснује два града – Рејовјец и Оксу, што је било и одличан пословни потез.

Никад није путовао у иностранство и тиме се поносио.

Често је мењао боравиште и свуда око себе окупљао бројно друштво. Карактер му није био идеалан: умео је да се свађа, шкртари, а волео је и да се парничи. Умро је 1569, претпоставља се, у Рејовцу, где је и сахрањен – премда му се гроб не зна.

За живота стекао је велику славу као писац управо због свог залагања за пољски језик. У предговору збирци епиграма записао је свој кредо, који је постао својеврсна крилатица:

**A niechaj narodowie wżdy postronni znają,
iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają.**

(И нека сви страни народи знају
да Пољаци нису гуске, већ да свој језик имају.)

Књижевни рад

Реј је био најплоднији пољскојезични писац пољске ренесансе. Никад није потписивао своје дела правим именом – сва су ауторства и псеудоними дешифровани посредно. Тешко је успоставити строгу хронологију појединих његових текстова, нарочито краћих песничких форми (епиграми, апофтегме, фиглики...). Нису му сачувана ни сва дела – за нека се зна само по наслову.

Најважнија дела (условно хронолошки):

1. *Krótką rozprawą między trzema osobami, Panem, Wójtem, a Plebanem,¹ którzy i swe i innych ludzi przygody wyczytają, a także i zbytki i pożytki dzisiejszego świata* (1543 – *Кратка расправа између три лица, Властелина, Кмета и Пароха, коју и своје и других људи згоде казују, а исто тако и раскоши и користи данашњег света*).

У питању је дијалогски конструисана полемика између три кључна представника друштвених сталежа. Дело је посвећено аутору савременој друштвено-политичкој тематици и има публицистички карактер. Дијалог оцртава конфликт сталежа у време настајања покрета за егзекуцију права.

Функцију уводног текста врши песма *Ku dobrym towarzyszom*.

Ово Рејево дело први пут у пољску књижевност уводи природан говорни језик. Садржи бројне алузије на тадашње прилике: јагма за световним положајима, корумпирано судство, недостатак система одбране, оптерећење сељака (намети, десетак), расипништво шљахте, злоупотребе свештенства.

У стилском погледу представља искорак: уводе се карактеристичне разлике исказа представника сталежа (правничка, богословска, ловачка лексика), бројне пословице.

Пољска је алегорично представљена у лику Жечпосполите (Републике) и сама казује о невољама пољског живота. Нема описа ситуације у којој се дијалог води, па индивидуализација ликова поводом предмета исказа (нарочито врло пластично представљени Кмет) долази до посебног изражаја. Јасно се види протестантски племићки антиклерикализам (постулира се „јефтинија“ црква). Напада се католички

---

¹ Подвучено се дају скраћени наслови којима се у том облику оперише у научној и педагошкој литератури.

клер као докон, ограничен, срачунат и среброљубив, али се не оспоравају богословске догме.

Сељак, традиционално комични средњовековни јунак, овде је пуноправни учесник у дијалогу о реформи – поправљању и усавршавању државе. У том смислу *Krótką rozprawą* показује извесне сличности с дијалогом швајцарског лутерана Јоахима Вадијануса *Karsthans* (1521).

Krótką rozprawą... има и знатне књижевне вредности – пре свега хуморни, иронично-сатирични дискурс. Дobar пример сатиричне минијатуре (комедија ситуације) јесте сцена разгрешења, опроста грехова у (католичкој) цркви: „*kięу wżeszczą, świnię kwiczą, na ołtarzu jajca liczą*“ („кокошке креште, свиње скиче, на олтару се јаја броје“).

Сцене попут лова или вашара често се претварају у кратке приче са живом и сликовитом фабулом које су веран одраз нарави.

Ово је **прво** пољско дело у потпуности посвећено друштвеним питањима.

2. ***Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego, syna Jakubowego, rozdzielony w rozmowach person, który w sobie wiele cnót i obyczajów zamyka*** (1545 – *Живот Јосифа од племена јеврејскога, сина Јаковљевог, подељен у разговору лица, који у себи садржи мноштво врлина и моралних начела*)

У питању је драма која је жанровски амалгам мистерије, моралитета и комедије (комедија овде = забавна игра, разбигра, не нужно смешна...).

Ово Рејево дело показује извесне сличности са латинском драмом холандског хуманисте Корнелијуса Крокуса *Comoedia sacra cui titulus Ioseph* (1536 – *Света комедија којој је наслов Јосиф*).

Јунак је старозаветни Јосиф из Књиге Постања, син Јакова и Ракиле, којег су завидљива браћа продала у Египат, а који је ослобођен захваљујући вештини тумачења снова.

3. ***Kupiec, to jest Kształt a podobieństwo Sądu Bożego ostatecznego*** (1549 – *Трговац, то јест Слика и прилика последњег Суда Божјег*)

Трговац је још једна Рејева драма која се ослања на латински прототекст. Овога пута то је моралитет баварског лутерана Томаса Наогеорга – Кирхмајера *Mercator seu Iudicium* (1540 – *Трговац или Последњи суд*). Није у реч о преводу, већ о слободној

перади или чак само инспирацији (3000 стихова изворника разрасло се код Реја у 9000!).

Трговац је обичан човек којем је трговина једини природан однос са светом и Богом. Имао је две жене: Савест и Фортуну; племениту (Савест) је отерао, а с Фортуном имао сина званог Ђар... Трговац болује и умире; затим следи стилизација небеског суда према судском поступку XVI века. Драма има снажну антиклерикалну артикулацију.

4. ***Postylla (Świętych słów a spraw Pańskich... Kronika albo Postylla, polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków krótcie uczyniona... 1557 – Светих речи и дела Господњих... Хроника или Постила, пољским језиком и једноставним излагањем за неуге начињена...)***

Постила је била популарно и радо читано дело у духу реформације у којем се у приступачној форми излажу и тумаче приче из Јеванђеља. Иако носи наслов „постила“, књига је доста далеко од збирке средњовековних проповеди. У питању је проповед протестантских критичких погледа на ритуал Католичке цркве, црквене церемоније и празнике, али једнако и на народне паганске обреде и веровања.

5. ***Wizerunk własny żywota człowieka poczciwego, w którym jako we zwierciadle snadnie każdy swe sprawy oglądać może...*** (1558 – *Права слика живота честитог човека у којој као у огледалу свако може лако да види своје прилике...*)

Wizerunk własny... је дело у стиху и једно од најцењенијих у Рејевом стваралаштву (поређено је чак с Дантеовом *Божанственом комедијом*). То је обиман етички трактат о достојном животу, што је тема која је позната из средњег века, али нарочито атрактивна за хуманисте. И у овом случају Реј је имао пример на који се угледао. То је *Zodiacus vitae* (1531 – *Зодијак живота*) Пјетра Анђела Манцолија званог Палингенијус.

У питању је алегоријска приповест у стиху о младићу који лута по свету тражећи врлину и поштено знање о животу; обожава разум и морални склад, а презире таштину, богатство, изобиље. „Зодијачка“ структура огледа се у томе што у својим лутањима – стичући мудрост – младић разговара с различитим мудрацима антике, укупно дванаесторицом (заправо је реч о 12 морално-филозофских дијалога):

- Хипократ

- Диоген
- Епикур
- Анаксагора
- Сократ
- Теофраст
- Солин
- Платон
- Зороастар
- Ксенократ
- Солон
- Аристотел

Идеалан живот слободног и независног човека – који је стекао мудрост и искуство – скроман је и миран, у породичном кругу и на властитом имању, а што је најважније, испуњен врлином.

6. ***Żwierzyniec, w którym rozmaitych stanów, ludzi, zwierząt i ptaków kształty, przypadki i obyczaje są właśnie wypisane...*** (1562 – *Зверињак у којем су истинито описани ликови, згоде и навике разних сталежа, људи, животиња и птица...*)

Żwierzyniec је доста разнородна збирка од неколико стотина дела у стиху. „Зверињак“ из наслова ослања се на средњовековну традицију *бестујара* (bestiarium), поучних текстова о различитим животињама – реалним и измишљеним – који учвршћују веру и морална начела. У питању су кратке песме (свака од по 8 тринаестераца) веома различите тематике.

Збирци претходи дијалог персонификованог Личног интереса и Републике.

Żwierzyniec се састоји од 4 дела:

- 1) апофтегме за које је узор могао наћи код Еразма Ротердамског;
- 2) „wizerunki“, слике, тј. похвални портрети у стиху (нпр. сам Реј, Јан Кохановски, Анджеј Тшећески, владари, сенатори, бискупи); понекад сатирични, нпр. о краљици Бони;
- 3) карактеристике професија и положаја (од папе до монаха, од краља до шљахтића);
- 4) басне.

Збирци је додат засебан део *Przypowieści przypadłe, z których sie może wiele rzeczy przestrzec* (Пригодне приче из којих се може од многих ствари сачувати) од 230 епиграма, често сатиричних, али и вулгарних. Тај додаток од издања из 1574. носи наслов: *Figliki albo Rozlicznych ludzi przypadki dworskie, które sobie po zatrudnionych myślach, dla krotofile, wolny będąc, czytać możesz* (Фиглики или Различитих људи дворски доживљају, које после тешких мисли, забаве ради, кад си слободан, читати можеш). Илустрације:

Baba, co w Pasyją płakała

Gdy ksiądz śpiewał Pasyją, więc baba płakała.
Umie li po łacinie, druga jej pytała:
„– Płaczesz, a to wiem pewnie, nie rozumiesz czemu,
I ten twój płacz podobien barzo k szalonemu.”
Rzekła baba: „– Iżci ja płaczę nie dlatego,
Lecz wspominam na swego osiełka miłego,
Co mi zdechl. Prosto takim, by ksiądz, głosem ryczał
I także na ostatku czasem cicho kwiczał.”

Chłopa ksiądz o Świętej Trójcy wierzyć uczył

Chłopu o Świętej Trójcy trudny się węzeł zdał.
Ksiądz rzekł, aby po trosze z doma przykład brał:
– Masz syna, sam bądź ojcem, żona duchem świętym
Niechaj będzie do czasu w tym błędzie przeklętym.
Przyszedł potom do księdza: „– Mój tatusiu miły,
Syn i z ojcem na jedno już by się zgodzili.
Ale w ducha nie wierzę, bo ten jedno tyje,
Co syn z ojcem zarobi, duch święty przepiје.”

Жена која је плакала за Пасију²

Кад је свештеник певао Пасију, жена је плакала.
Зна ли латински, друга је питала:
„– Плачеш, а сигурна сам да не разумеш зашто,
И тај твој плач много личи на лудило.”
Рече жена: „– Ма не плачем ја због тога,
Него се сетих свога магарета милога,
Што ми угину. Гласом баш као свештеник је рикао
И исто на крају повремено тихо скичао.”

Сељака свештеник учио да верује у Свету Тројицу³

Сељак је са Светом Тројицом тешку муку имао.
Свештеник му рече да мало од куће узме пример:
„– Имаш сина, сам буди отац, жена дух свети
Нек буде привремено у тој заблуди проклетој.”
Дође после свештенику: „– Мој тајо мили,
Син и отац већ би се на једно сложили.
Али у духа не верујем, јер тај се само гоји,
Што син и отац зараде, дух свети пропије.”

---

² Време Великог поста пред Ускрс, посвећено сећању на Христове муке.

³ Калвинисти и пољска браћа били су антитринитаристи, тј. оспоравали су догму о Св. Тројству.

7. Żwierciadło albo Kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom jako we zwierciadle przypatrzeć (1568 – *Огледало или Облик у којем сваки сталеж може видети своје обичаје као у огледалу*)

Ово је последње дело Миколаја Реја, нека врста стваралачког завештања – трактат који сумира његове погледе на свет и човека. Жанровска формула *огледала (speculum)* популарна је у књижевности ренесансе – гради идеал човековог моралног савршенства.

Састоји се од следећих делова:

- *Żywot człowieka pościwego* (*Живот честитог човека*)
- *Spólne narzekanie wszej Korony na porządną niedbalość naszą. Przetowa krótka do krześcijańskiego człowieka każdego* (*Заједничка јадиковка целе Круне⁴ на наш морални немар. Кратко обраћање сваком хришћанском човеку*)
- *Apostegmata, to jest Krótkie a roztropne powieści...* (*Апофтегме, то јест Кратке и мудре приче...*)
- *Przetowa krótka do pościwego Polaka stanu rycerskiego* (*Кратко обраћање честитом Пољаку витешкога сталежа*)
- *Zbroja pewna każdego rycerza krześcijańskiego* (*Оклоп сигуран за сваког хришћанског витеза*)
- *Do uczciwego a bacznego Polaka... krótkie a przyjacielskie napomnienie* (*Поштеност и будност Пољаку... кратко и пријатељско подсећање*)
- *Żegnanie ze światem* (*Опраштање са светом*).

Овоме делу придодат је раздео *Żywot i sprawy ... Mikołaja Reja z Nagłowic* о чему је већ било речи.

Дело је инспирисано калвинистичком теологијом: свет је у извесној мери одраз Божјег склада, а човек треба да живи у сагласју с тим божанским обрасцем.

Раздео *Żywot człowieka pościwego* написан је у прози. „Честити човек“ је просечан шљахтић, поседник и одговорни појединац. Представљена је младост, зрелост и старост идеалног јунака. Описује се његово васпитање у складу с дечјом личношћу, што гарантује складан развој, физички и интелектуални. Реј је тврдио да мудрост не треба стицати само из књига, већ и из свакодневног искуства и посматрања живота. У

---

⁴ Мисли се на тзв. Круну Краљевства Пољског, тј. „пољски“ део заједничке пољско-литванске државе.

зрелости Реј нуди похвалу „сеоских уживања“, описује разумну женидбу и стабилан племићки живот. Старост треба да је ведра – стоичко, мирно ишчекивање смрти и Божјег суда, пуно вере и уздања. У овом делу врло је сликовито представљена племићка култура тог времена, па чак и савети за добро газдовање...

Żegnanie z światem (Опроштај са светом) песнички је текст морализаторског и медитативног карактера; састоји се од 18 нумерисаних делова.